

Heller Ágnes

Erisz almája avagy Izrael hőse

Akorábbiakban* otrombának neveztem a szerkesztő betoldását, mely szerint Sámson szülei nem tudták, hogy fiúgyermeküknek a filiszteus nőkhöz való vonzódása Isten műve. Azonban ha Sámsonban Izrael hőset és felszabadítóját ünnepeljük, akkor ez a megjegyzés mégsem alaptalan.

Sámson nem tekintette a filiszteusokat népe természetes ellenségeinek. A szülőknek sem az volt a kifogása a tervezett házasság ellen, hogy a jövődöbéli az ellenséghez tartozik, hanem az, hogy vallásilag gyanús, mivel körülméletlen férfi gyermeke. A filiszteus asszony iránti vonzódás nélkül sosem került volna sor Sámson és a filiszteusok közötti ellenségeskedésre. Itt is, mint a görög mitológiában, a nőt kell keresnünk a konfliktus mögött – Erisz almáját.

Mi játszotta e történetben Erisz almájának szerepét? Kétségtelenül az a tény, hogy lakodalma első napján Sámson egy – látszólag vagy valójában – megoldhatatlan rejtvényt adott fel az asszony harminc meghívott rokonának. Méghozzá egy olyan fogadás keretében, melynek tétjét – ha a fogadást elveszíti – ő, szegény hegyi pásztor fia, bizonyára nem tud megfizetni. A provokációt, amely Erisz almájának szerepét töltötte be, nehéz lenne Isten számlájára írni. Sámson a provokátor. Az ő jelleméhez tartozik a provokáció elejétől végig. A kezdet kezdetétől fogva olyan emberként jelenik meg, aki maga idézi elő saját végzetét. Nem egyetlen tetteivel, hanem a jellemével, amelyből a tettei is következnek.

A rejtvényt, azaz a provokáció indítja be Sámson és a filiszteusok közötti konfliktusok sorozatát. Sámson és a filiszteusok konfliktusáról beszéltem, nem pedig Izrael és a filiszteusok konfliktusáról. Az utóbbiról ugyanis az egész történetben nincsen szó. Sámson egyedül, egy személyben válik a filiszteusok ostorává, akik azonban többes számban, többnyire tömegben harcolnak ellene, illetve igyekeznek őt, a magányos vadat kézre keríteni.

Hozzá kell tenni, hogy bár a filiszteusok váltak Sámson ellenségeivé, Sámson megvakíttatása előtt sosem gyűlöli a filiszteusokat. S bár a

filiszteusok kézre akarják keríteni, meg akarják törni az erejét, az elbeszélésben ők sincsenek gonosz színben feltüntetve. Bizonyos értelemben egy gigantikus párharc ez, olyan, mint a szimultán sakkmeccs. Az egyik oldalon egy ember játszik, a másik oldalon pedig sokan. Csak-hogy a filiszteusok bevetik a cselszövés eszközeit, amikor az asszonyokat használják fel Sámson legyőzésére. Azonban – legalábbis a konfliktus kitörését követően, s főleg a döntő játszmában, Léchiben – lépéshátrányban vannak. Ugyanis Sámsonba a harc hevében Isten szelleme költözik, s Isten szelleme verhetetlen. Itt van elásva a *theodicaea*.

Miután Sámson észrevette, hogy azért veszítette el a fogadást, mert az „üszőjén szántottak”, de becsületbeli adósságát mégis ki akarta fizetni, megszállta az Úr lelke, megölt harminc férfit a filiszteusok közül (sem eggyel többet, sem kevesebbet), s azok ruháját adta oda felesége rokonainak, azoknak, akik a rejtvényt megfejtették. Majd „felgerjedt haragjában” visszatért szülei házába.

Sámson mégis vágyott a felesége után. Úgy tűnik, hogy annak ellenére, hogy „üszőjén szántottak”. Ekkor történt, hogy felesége apja nem engedte be, nemhogy az ágyasházba, de még a házba sem, mert közben már máshoz adta lányát. „Mondta nekik Sámson: Büntelen vagyok ez ízben a filiszteusok előtt, mert rosszat akarok velük tenni.” (15,3) (Bírák könyve, IMIT, 1900)

Mire hivatkozik tehát Sámson? Nem arra, hogy a filiszteusok ellenségek, hanem arra, hogy „joga van” kárt okozni nekik. Tehát a *ius talionis* szellemében jár el. (Mint Jonathan Yovel kimutatta, Milton erre épít, mikor drámájában Sámson többször jogi érvekre hivatkozik.)

A megtorlás pontosan követi a „szemet szemért” elvét.

A filiszteusok súlyos kárt okoztak neki, megszegényítették, elvették tőle a kedvesét. Tehát most ő is súlyos kárt fog okozni nekik. Tudjuk, hogy a filiszteusoknál alacsonyabb civilizációból jön, nincsenek a megtorlásra szolgáló kifinomult technikai eszközei. Összefog tehát háromszáz rókát, összekötözi azokat a farkuknál

Fotók: Kőbányai János

Heller Ágnes Sámson feltételezett sírjánál a Judeai hegyekben. 2007. április

fogva, csóvát köt a farkukra és a filiszteusok gabonaföldjeire és szőlőibe ereszti őket. Ezúttal csak anyagi kár keletkezett. Sámson ebben a bosszúaktusban nem ölt meg egyetlen filiszteust sem.

Azonban a filiszteusok ezt nem hagyják annyiban. „Ekkor fölmentek a filiszteusok és elégették őt és atyját tűzben.” (15,6) Kegyetlen és oktalan gyilkosság volt ez. Hiszen Sámson felesége azért árulta el férjét, hogy a tűzhalált elkerülje. Így is férjéért fizet. Ebben az esetben filiszteus gyilkol filiszteust.

Sámson bosszút esküszik (joggal), ezúttal a filiszteusokkal szemben – s megint nem öl. „És megverte őket czombostul-ágyékostul, nagy vereséggel, s lement és letelepült az Étam sziklasadéékában.” (15,8)

Magány volt a válasz a történetekre. Sámson tisztában van a maga igazával, de csalódottságában és gyászában nem akar többé embert látni.

Ekkor avatkozik bele a magántörténetbe a történelem. Vagy úgy tűnik, mintha beleavatkozna.

A filiszteusok „felmentek” – folytatódik a történet, megszállták Jehúdát és Léchiben tele-

pedtek le. A Jehúda törzsbéliek megkérdezték, hogy vajon ezt miért tették, mire azok azt válaszolták, hogy Sámson akarják megkaparintani, aki „azt” tette velük. Nos, tudvalévő, hogy Sámson Dán és nem Jehúda törzséhez tartozott, s a filiszteusok tudhatták, hogy ott hiába keresik. A farkas és a bárány meséjének szokásos érvét alkalmazták. Ugyanakkor ugyanazt a stratégiát, mint Sámson két asszonya esetében. A zsarolását. Vagy megszerzitek nekünk Sámson, vagy megszállva tartunk benneteket.

Háromezer (ismét egy hiperbolikus szám!) júdeai ment le az étámi sziklabarlangba Sámsonért, hogy kiszolgáltassák őt a filiszteusoknak. Bizonyára azért háromezer, mert feltételezték, hogy ennyi emberre van szükség az egy Sámson megkötéséhez. Ez persze megint árulás, hiszen egy „körülmetéltet” akartak kiszolgáltatni a „körülmetéletleneknek”. De a júdeaiak, szemben az asszonyokkal, egyenesen beszéltek. „Nem tudod-e – kérdezik –, hogy uralkodnak rajtunk a filiszteusok, mit is tettél nekünk?” Mire Sámson megint a jogi érveléssel válaszol. „A mint velem cselekedtek, úgy cselekedtem ő velük” (15,11) (jus talionis). A jogi érvelésnek itt nagyobb

volt a jelentősége, mint az első esetben. Ugyanis a filiszteusok igényének semmisségére utal. Ha egy bűnös él közöttünk, azt ki kell szolgáltatnunk, különben rajtunk csattan az ostor. De ő, Sámson, nem bűnös, így a filiszteusoknak nincs jogalapjuk arra, hogy kiadatását követeljék. Amikor azonban a júdeaiak mégis meg akarták kötni, Sámson a feltétellel hagyta magát megkötni, hogy megesküsznek, hogy ők nem rohannak rá, csak kiszolgáltatják a filiszteusoknak. Erre megesküdték, s ez így is történt. Sámson nem akart testvérháborút, bár nem szimpatizált Jehúda törzsének opportunizmusával. Jehúda törzse nem bízott Istenben, de ő, Sámson, igen.

Sem a rókakalandban, sem a filiszteusok megverésében nem volt Sámsonnak szüksége arra, hogy Isten szelleme beléköltözzék. Amikor Léchí felé közeledett a menet, a filiszteusok már ujjongtak. Azonban ekkor „reája szökött az Örökkévaló szelleme... úgy hogy kötelékei leolvadtak kezeiről.” (15,14) Egy nyers szamaráll-csontot talált, megragadta, s azzal mészárolt le ezer filiszteust.

A győzelem után diadalénekebe fog: „A szamaráll-csonttal egy rakást, két rakást: a sza-

már állkapcsával levertem ezer embert.” (15,16) Majd eldobta az állkapocscsontot, és elnevezte a helyet Rámat-Léchinek.

A név jelentését sokan firtatták. Ebben nem tudok állást foglalni.

A szamarállkapocs, mint később látni fogjuk, Sámson személyének megkülönböztető jele lett mind a szobrászok, mind a festők körében.

Van egyéb érdekessége is ennek a „csatának”. Mindenekelőtt az, hogy nem csata. Inkább a tíz csapás történetére hasonlít, elsősorban a Vörös-tengeren való átkelés csodájára. Mert itt is isteni csodáról van szó. Egy csodáról, amelynek eszköze egy ember. Egy ártatlan, mindeddig ártatlan, mert a jus talionis értelmében igazságtevő, azaz igaz ember...

A diadalének azért mégis furcsa. Nemcsak akkor, ha Mirjám diadalénekeivel vetjük össze a Fáraótól való megmenekülés után.

Van ugyanis egy másik diadalének a Bírak könyvében, *Debóra éneke*. „az Örökkévalónak hadd énekelek én, dallok az Örökkévalónak” (5,3), s ebben a szellemben is folytatódik. De rövid diadalénekeiben Sámson magáról beszél, nem is említi meg Izrael Istenét, akinek a szelleme megszállta. Gőg lenne ez?

Sámson nem gőgös. Ennek nincs semmi jele. S mégis, miért nem éneklí Isten dicséretét? Miért magának tulajdonítja a filiszteusokon aratott győzelmet?

Azért, mert ő Isten nevét hiába szájára sosem veszi. Ahogy nem is mutat be Istennek áldozatot. Mert, mint ezt már jeleztem, Sámsonnak Istenhez bizalmi, személyes, szubjektív viszonya van. Sámson Istene az ő Istene elsősorban, s csak másodsorban Izrael Istene.

Ez a történetből azonnal ki is derül.

Azután (az úgynevezett csata után) megszomjazott és felkiáltott az Örökkévalóhoz „Te adtad szolgálád keze által ezt e nagy győzelmet, és most meghaljak szomjuságban és essek a körülmetéletlenek kezébe?” (15,18) Isten erre meghasította a zápfogat, amiből víz fakadt, és Sámson elolthatta szomját.

Sámson tehát nem a „csata” előtt kérte Isten segítségét. Sohasem ölt filiszteust, ahogy senki mást sem azért, mert ellensége. Amikor megtette, „jogi” alapon tette, mind ama bizonyos harminc esetében, mind pedig Léchíben. Tudja, hogy megkapja isteni segítségét, mert tudja, hogy jogosan cselekszik.

Ebben az esetben valóban összefonódik a személyes történet a nép történetével. Jehúdát szállják meg a filiszteusok azzal az ürüggyel, hogy Sámson keresik. Sámson megszabadítja ideiglenesen Jehúdát. Nem a saját törzsét. Nem

is azért, mert ez lenne a célja. Hiszen Jehúda még ki is akarta őt szolgáltatni az ellenségnek. Azzal szabadítja meg, hogy egyszerűen nem tud megmenekülni a rá – jogtalanul – leselkedő haláltól anélkül, hogy Jehúdát, legalábbis ideiglenesen, fel ne szabadítsa. Sámson Izrael botcsinálta hőse.

A hős hősiességének fokát, mint láttuk, a „hőskor” összes történeteiben, legyen az görög, római, indiai vagy bibliai, az dönti el, hány ellenséget ölt meg, s hogy milyen magasan állt az ellenség az előkelőség sorában. Ehud például azonnal királyt ölt. Jaél, a „hős” asszony is ezt tette. Tudjuk Sámuel könyvéből, hogy Saul féltékenységét az keltette fel Dáviddal szemben, hogy az ünneplő népek azt énekelték „Sául ezreket ölt, Dávid tízezreket”.

Nem szól arról a krónika, hogy Sámson Léchíben azzal a bizonyos szamarállkapoccsal előkelőségeket ölt volna. Városokat sosem foglalt el, senkit sem hányt kardélre, még kardja sem volt. Nőket, akiktől félt, sosem bántott. Testvérgyilkosságot sohasem követett el. Minden tette jogszerű volt, s ő ezt hangsúlyozta is.

Isten, a Könyv szerint, arra választotta ki Sámson, hogy Izrael hőse legyen. De mitől lesz Izrael hőse? Attól vajon, hogy egy szamar állkapcsával – Isten szellemétől vezetettve – megöl számtalan ellenséget, hogy ne engedje magát – akit testvérei kiadtak az ellenségnek, mint egy-

kor Józsefet az ő testvérei – igazságtalanul és jogtalanul meggyilkolni?

Hazudott volna az a bizonyos tűzből az égbe szálló angyal, csalás volt a csodálatos születés?

Vagy: minek szólt a kiválasztás? Mire lett Sámson kiválasztva? Vajon Izraelnek ezt a hőst az teszi-e hőssé, mint a többi hőst a Bírák könyvében, vagy mint a görög, római, hindu, germán mitológia hőskorának hőst?

Az angyal igazat mondott, mert a legendák angyala mindig igazat mond. Csakhogy az angyal is gyakran kétértelműen szól. Mire lett volna Sámson kiválasztva?

Izraelnek ez a hőse másként hős, mint többi hőse. Nem azért hős, mert olyan sok filiszteust megölt, hanem valami egészen másért. Lehetséges, hogy arra lett kiválasztva, hogy egy olyan korban, melyben a katonai erény áll az erények csúcspontján, a jogszerűség erényét testesítse meg? Vajon rossz-e Milton értelmezése?

Sámson Isten kiválasztottja volt. Azonban mire lett kiválasztva? Talán éppen Isten szeretetére.

Jesija király idejében kapott erőre az „egydüli Jahve” mozgalom. Attól az időtől kezdve szoktunk monoteizmusról beszélni. Még ez a tiszta monoteizmus sem olyan kristálytisza, mint Sámson istenhite. Sámson nem mutat be az Örökkévalónak égő áldozatot. Nem dönt le bálványokat sem, nem kér tanácsot szobrocskáktól, nem fanatikus, mint Sámuel, és soha sem lép fel, ahogy nem is beszél „Isten nevében”. Isten neki semmit nem ígért magán az „áldáson” kívül. Sem győzelmet, sem országot, sem királyságot, sem hosszú életet, sem sarjakat. Pontosabban szólva ő a Bibliában ez egyetlen kiválasztott, akinek Isten semmit sem ígért az „áldáson” kívül, mi több, akihez Isten sosem beszélt.

Sámson szülei – elsősorban Mánóach számára – az Örökkévaló olyan Isten, akitől félni kell, hátha megöl, aki rossz néven veszi a körülmeté-

letlenekkel való érintkezést. Az ő feleségéhez beszélt Isten, angyala közvetítésével. Sámson azonban mindez a legkevésbé sem érdekl. Sámson belülről irányított ember, aki személyes kapcsolatot ápol a Láthatatlannal, de mindig csak a maga nevében beszél. Kiválasztottsága titok, azért titok, mert személyes, mert ez az ő „szíve”. A Biblia azt mondja, hogy amikor születése titkát Delílának elbeszélte, akkor „egész szívét” tárta ki.

Csak ismételnem, hogy Isten volt az egyedüli lény, akiben Sámson feltétlenül bízott, akinek soha szemrehányást nem tett. Tudta, hogy igaza van az asszonyokkal szemben, igaza van a filiszteusokkal szemben, Jehúdával szemben. Azonban Istennel szemben, tudta, sosem volt sem joga, sem igazsága. Ha valaki tudta, az éppen Sámson volt, hogy Isten orcája előtt soha sincsen igaza.

Nem véletlenül idéztem – idézőjel nélkül – Kierkegaard, azaz a jütlandi lelkésznek az alap gondolatát. Mert valóban ez volt Sámson alap gondolata, vagy inkább alapvető hite és páto-sza. Ennek az alapmondatnak a képviselőjére lett ő kiválasztva. A szubjektív istenhitre. Feltétlen bizalomra azon Lény iránt, akitől születésekor az áldását kapta.

Sámson a zsoltárok szellemiségét hordozza. Erős vára neki az Isten.

A Biblia szövege vezet bennünket mindennek a megértéséhez. A Bibliából tudjuk, hogy a narratíva első részét nem a Léchí mellett aratott „győzelem” s Sámson diadaléneke zárja, hanem Sámson fohásza.

A diadal után Sámson végtelen szomjúság fogta el. A szomjúság persze szimbolikus motívum. Sámson Istent szomjúhozta. Ez volt az a szomjúság, amelyet csak Isten tudott oltani.

* Részlet Heller Ágnes Sámsonról szóló kismonográfiájából, amely a könyvhétre jelenik meg.